

Cyclus “rechtvaardig leiderschap”

Kees van der Zwaard
Elise Rommens-Woertman

15 januari t/m 19 februari 2023
Epifanie

Inleiding

We leven in een tijd, waarin we steeds worden opgeschrikt door machtsmisbruik en (seksueel) grensoverschrijdend gedrag. De bezorgdheid om onberekenbare leiders en willekeurige despoten en de kwalijke gevolgen van hun persoonlijke gedrag en/of politiek handelen slaat bij sommigen om in angst, bij anderen in agressie, bij nog weer anderen in een extreem scherp normbesef of juist in conflictmijdende onverschilligheid.

Tegelijkertijd groeit het verlangen naar leiders, die niet hun korte-termijn-belang laten prevaleren boven de toekomst en het algemeen belang, naar bestuurders die wel visie tonen. De roep klinkt om politici die te vertrouwen zijn en het lef hebben om het volk oprecht te besturen.

Wie enige afstand neemt van dit gekrioel om de macht en deze roep om ‘orde’, ziet dat deze bewegingen niet nieuw zijn. Sterker: de vraag naar een rechtvaardige samenleving en dus de vraag naar rechtvaardig leiderschap is minstens zo oud als de bijbel.

Daarom lezen we de komende weken verhalen en teksten over rechtvaardig en falend leiderschap, over het juist uitoefenen en misbruiken van macht. De vragen die deze verhalen ons stellen en de inzichten die ze ons bieden plaatsen we in het kader van het eeuwenoude grote verlangen, dat ook het onze is. Ooit kort en schrijnend onder woorden gebracht door Gerard Reve: ‘Dat Koninkrijk van U, wordt dat nog wat?’

Een enkele bijbels-theologische kanttekening vooraf: Ooit was het koningschap voorbehouden aan de Eeuwige. Het volk Israël dat zich richtte naar zijn inzettingen en aanwijzingen had geen koning nodig. Met verhalen, rituelen en richtlijnen vormde Israël een priesterlijke natie, altijd verbonden met die Ene die groter dan ons hart is.

Toch groeit het verlangen onder het volk naar zichtbare leiding – richters, priesters en profeten ten spijt. Het volk wil een aardse koning, net als de andere volken. Het volk wordt gewaarschuwd voor de uitwassen van vals koningschap, maar het blijft bij dit verlangen naar wereldse gelijkvormigheid.

Als het volk zijn zin krijgt, zijn er een paar opvallende kenmerken van dat toegestane koningschap:

- Het is geënt op het koningschap van de Eeuwige. Dat staat model.
- De koning wordt gezalfd door een profeet, die daarmee een priesterlijk ritueel verricht. De rechtvaardige koning is altijd een gezalfde, een “messias”.
- Daarmee wordt duidelijk dat de roeping van het koningschap staat onder een hogere macht, namelijk die van de Ene; en dat de koning dus geen eigenmachtig optreden is toegestaan.
- Alleen onzelfzuchtig leiderschap, dat zich met compassie bekommert om de armen en andere kwetsbaren zal stand houden.

Wil je een dienst mee voorbereiden? Je kunt je opgeven bij de voorganger of via de mail: liturgie@janskerkgemeente.nl.

- Er blijven profeten optreden, die er niet voor terugdeinzen om de koning keer op keer te wijzen op zijn beperkte, afhankelijke gezag. De alleenheerser wordt tot de – goddelijke – orde geroepen.
- Mocht een koning volharden in autoritair optreden buiten de Eeuwige om dan verliest zijn koningschap zijn legitimiteit en de koning zijn troon. De eigenmachtige zal vallen.

Het is deze menselijke al te menselijke lijn van opstaan en vallen, falen en opnieuw beginnen, die uitloopt op die mens, die zoon van David wordt genoemd: Jezus Messias. 'Koning der Joden' staat er op het bordje boven aan zijn kruis. Daarmee wordt de lijn van falen en opstaan doorgevoerd tot het uiterste om op wonderlijk wijze in zijn tegendeel te gaan verkeren: de ware koning is een 'wounded healer' die zelf stelt: 'Mijn macht is niet van deze wereld.'

Een vraag die niet expliciet in alle lezingen aan bod komt, maar die wel elke zondag relevant is, is de vraag naar de houding van de 'onderdanen' ten opzichte van de koning. Hoe reageer je als je te maken krijgt met machtsmisbruik? In de praktijk blijkt dat te variëren van profiteren via faciliteren tot traumatiseren en/of protesteren. Wat doe je als – om met Milosz te spreken – je geest wordt geknecht. Gebaseerd op zijn persoonlijke ervaring met meerdere dictatoriale regimes schreef Milosz zijn essay 'De geknechte geest'. Als motto citeert hij 'een oude jood uit het Karpatengebied':

Als twee mensen ruzie hebben en de ene heeft werkelijk voor 55 procent gelijk, dan is dat heel goed en is er niets om over te twisten. En als er iemand voor 60 procent gelijk heeft? Dan is dat prachtig, dat is een groot geluk en laat hij God ervoor danken! Maar wat te zeggen van 75 procent gelijk? Wijze mensen zullen dat heel verdacht vinden. En honderd procent? Wie zegt dat hij voor honderd procent gelijk heeft, is een afgrijselijke driftkop, een verschrikkelijke rabauw, de grootste schurk.

Een directe oproep om onszelf niet alleen maar ondergeschikt te maken komt van De Dijk: Recht in de ogen. <https://www.youtube.com/watch?v=GhKo4pDI2g4>

*

15 januari

Voorganger: Marieke Milder
Thema: De rechtvaardige koning
Lezing: Psalm 72

In psalm 72 wordt bezongen hoezeer het aardse koningschap is verbonden met het Koningschap van de Ene, die 'Koning is tot in eeuwigheid' (psalm 146). Op die wijze zal de koning vrede en recht brengen, niet alleen te midden van zijn volk, maar voor alle volken. Dit koningschap heeft universele reikwijdte. Juist omdat bevrijding, verlossing en ontferming (vs. 12-14) er het hart van uitmaken.

Welke handvaten biedt deze psalm ons om leiderschap in te vullen en vorm te geven en om leiderschap te evalueren en zo nodig – te bekritisieren? Zowel in de samenleving als op de vierkante meter waar we zelf leven.

22 januari (m.m.v. het Janskoor)

Voorganger: Elise Rommens - Woertman
Thema: De vraag om een koning
Lezing: 1 Samuel 8 (en eventueel de fabel van Jotham – Richteren 9,8-15)

Zelfs de profeet Samuël ontkomt niet aan de pervertering door macht en geld. Hij benoemt zijn zonen tot rechters, maar die belichamen de klassieke corruptie: zelfverrijking en rechtsverkrachting. Daarop vraagt het volk om een koning. Ook Samuël blijkt een ego te hebben, maar de Eeuwige wijst hem er fijntjes op dat het hier niet om dat ego gaat. Het is de Eeuwige zelf, die wordt verworpen.

De waarschuwing die Samuël daarop moet geven blijkt van alle tijden te zijn. In de woorden van David Grossman: 'Bange mensen stemmen op krijgers en krijgers hebben de neiging hun mensen ten oorlog te voeren.'

Het volk volhardt in zijn wensdenken. Dat roept de vraag op: krijgt een volk de leider die het verdient? Wat betekent angstgestuurd denken voor onze politieke en persoonlijke verantwoordelijkheid? Hoeveel recht zijn we bereid op te offeren voor orde en rust?

29 januari

Voorganger: Jorn den Hertog

Thema: In de greep van de macht – opkomst en ondergang van Saul

Lezing: 1 Samuël 9,17-21 / 1 Samuël 13

Saul valt omhoog als koning. De man die zelfs niet in staat is om een paar verdwaalde ezelinnen terug te vinden, wordt aangewezen als koning om het volk bij elkaar te houden. Hij lijkt ongeschikt en is zelf de eerste om dat toe te geven. Ook anderen hebben zo hun twijfels. Hoe het ook zij: Saul komt voor een opdracht te staan om leiding te gaan geven. Hij wordt er als het ware met de nekharen bijgesleept en in het midden geplaatst. Geschikt of niet: optreden! Het doet enigszins denken aan Zelensky: van komiek tot oorlogspresident.

Het lijkt sowieso alsof er sinds Saul niet veel is veranderd. In 1 Samuël 13 worden symbolen van macht omver gehaald, wraakacties volgen, de wapenindustrie speelt een cruciale rol, angst laat soldaten overlopen.

En in dat strijdgewoel gaat het mis bij de koning. 'Ik dacht bij mijzelf...' zegt Saul. Bij het zoeken naar de breekbare balans tussen vertrouwen en zelfoverschatting, kiest hij voor eigenmachtigheid. Hij wil met een offer de hemel tot bijstand dwingen. Dat kost hem zijn koningschap.

Dat roept op zijn minst vragen op. Hoe en wanneer verlies je de macht? En: Hoe houd je je machteloosheid uit?

5 februari (m.m.v. het Janskoor)

Voorganger: Wilma Blaak

Thema: De herder als koning – de koning als herder

Lezing: 1 Samuël 17 (fragmenten?) David verslaat Goliath / Psalm 23 (gesproken of gezongen)

Misschien wel de bekendste psalm van David is psalm 23: 'De Heer is mijn herder'. Vraag is: schreef David deze psalm als herder of als koning? En wat maakt dat uit voor het verstaan van dit lied?

Het zijn in elk geval zijn herderskwaliteiten, die hem in staat stellen de reus Goliath te verslaan. Al zal David het zelf nooit zo noemen: 'Ik daag jou (Goliath) uit in naam van de Heer van de hemelse machten ... die jij beschimpt hebt...'

Door deze heldendaad – en teken van hoop voor de komende eeuwen – wordt David kandidaat bij uitstek voor het koningschap. De herder wordt koning. Iets van psalm 72 krijgt gestalte. Wat vertelt ons dat over de profielschets van een goede leider?

12 februari

Voorganger: Kees van der Zwaard

Thema: De erotisering van de macht – How are the mighty fallen

Lezing: 2 Samuël 11-12 (verteld en gelezen)

Saul en Jonathan zijn dood. 'How are the mighty fallen' zingt David. Een lied dat eeuwenlang actueel zal blijven tot aan de Lehman Brothers, Harvey Weinstein en Bill Cosby aan toe. Soms zou je willen dat het nog vaker zou klinken, voor bewierookte personen op plekken waar het

<p>Wil je een dienst mee voorbereiden? Je kunt je opgeven bij de voorganger of via de mail: liturgie@janskerkgemeente.nl.</p>
--

machtsmisbruik als een vieze walm omheen hangt, zonder dat iemand durft in te grijpen.

David zal niet verwacht hebben dat 'How are the mighty fallen' ook voor hem zou gaan gelden. Toch is dat het geval als hij machtsmisbruik met seksueel grensoverschrijdend gedrag combineert, door Bathseba te nemen – eerst als lustobject, daarna als echtgenote. Voor dat laatste moet wel de man van Bathseba, Uria, uit de weg worden geruimd, wat met behulp van vazallen in de hiërarchie snel is geregeld.

Uiteindelijk is het een profeet, die David durft te confronteren met zijn wangedrag. Uiteraard volgt dan de schrik en de spijt. Oprecht of vanwege de reputatieschade?

Minstens drie vragen dringen zich op: 1. Wat is toch die erotisering van de macht? 2. Welk lef is nodig om een profetische spiegel voor te houden? 3. Hoe is het met Bathseba?

19 februari (m.m.v. het Janskoor)

Voorganger: Bas van den Berg

Thema: Undefended leadership

Lezing: Markus 10,32-52 / Psalm 2 (gezongen)

Jezus is afkomstig uit het huis van de grote, kleine koning David. Zeker, er is een versie van de historie, die de vlekken uit Davids tijdlijn wegpoetst. Maar het is veel waarachtiger om het menselijk, al te menselijke, van David mee te nemen als erfenis naar de Messias. Omdat het aangeeft hoe nodig en uitzonderlijk de werkelijk messiaanse koning is. Zo bijzonder dat zelfs zijn naaste leerlingen het niet door hebben. Op Golgotha blijkt, dat Johannes en Jacobus niet weten wat ze vragen als ze om een plaats links en rechts van de koning in zijn glorie vragen.

De vraag naar de macht krijgt een ontluisterend antwoord van de Mensenzoon: 'Wie van jullie de belangrijkste wil zijn, zal de ander moeten dienen.'

Hoe vertalen we deze weg en deze oproep tot 'undefended leadership' in onze tijd, onze gemeenschap, onze wereld, en – om te beginnen – op onze persoonlijke vierkante meter?